

Василь СЕМЕНОВдоктор економічних наук,
професор кафедри економіки та управління туризмом,
Одеський національний економічний університет**Олена БІЛЕГА**аспірантка кафедри менеджменту та управління проектами,
Одеська державна академія будівництва та архітектури

ОЦІНЮВАННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ МЕРЕЖ

У статті проводиться аналіз альтернативних методик ідентифікації потенціалу кластеризації регіону. Пропонується власна удосконалена методика визначення можливостей створення підприємницьких мереж в Одеській області.

Ключові слова: підприємницькі мережі, методика визначення, конкурентоспроможність, кластери, потенціал кластеризації регіону.

В умовах глобальної конкуренції, обмеження можливостей компаній-одинаків, посилення тиску на малий і середній бізнес з боку великих корпорацій актуальним у нашій країні стає прагнення підприємців виступати з іншими фірмами, державою і наукою єдиним фронтом, й тому нагальною є необхідність об'єднання у групи, різноманітні спільноти, підприємницькі мережі (ПМ). Підприємницька мережа - це стратегічний союз, що інтегрує дві та більше компаній, які комбінують ресурси для розвитку найбільш вигідних напрямків підприємницької діяльності. У багатьох країнах світу формування підприємницьких мереж й, зокрема, кластерів розглядається як один з кардинальних напрямків урегулювання складної системи взаємозалежних економічних і соціальних чинників розвитку малого підприємництва, досягнення ним економічного успіху і синергетичного ефекту.

Науці вже відома чимала кількість методик та підходів до визначення кластерних переваг регіону. Але вони, як правило, визначають конкурентні переваги регіону та його спеціалізацію, а не умови та фактори, які будуть сприяти його кластеризації, тобто розвитку підприємницьких мереж кластерного типу. Саме тому постала необхідність визначення послідовної методології та методики потенціалу ідентифікації регіональних кластерів.

Основні теоретичні засади формування і розвитку економічних кластерів були визначені закордонними науковцями: Т. Андерсоном, Е. Бергманом [14], К. Кетелсом, М. Портером [1], І. Толенадо, Е. Фезером [14] тощо.

Дослідження підприємницьких мереж кластерного типу, а також їх ідентифікації в регіоні знаходять своє відображення в роботах вітчизняних вчених та вчених країн СНД: І. Брикової, Т. Верещагіної [2], М. Войнаренка [3], В. Гейця [4], К. Гончарової [5], В. Дмитрієвої [6], А. Ермішиної [7], В. Меркушова [8], В. Печаткіна [9], В. Підвисоцького [10], В. Семенова [11], С. Соколенка [12], К. Федіної [13] та інших.

Метою статті є аналіз методик визначення

потенціалу кластеризації, можливостей утворення кластерів у галузях регіону та обґрунтування власного підходу до ідентифікації потенціалу конкурентоспроможних підприємницьких мереж кластерного типу.

Модернізація промисловості, підтримка і розвиток конкурентоспроможних на глобальному ринку територіальних виробничих структур - один із напрямів соціально-економічного розвитку регіонів. У зв'язку з тим, що в сучасній економіці висока конкурентоспроможність території тримається на сильних позиціях (перевагах) окремих кластерів, у промисловій політиці взято курс на перехід від галузевої до кластерної політики. Причому для останньої характерно те, що головна увага звертається на зміцнення мереж взаємозв'язків між економічними суб'єктами-учасниками кластера - з метою спрощення доступу до нових технологій, розподілу ризиків у різних формах спільної економічної діяльності, у тому числі - у спільному виході на зовнішні ринки, організації спільних НДДКР, спільному використанні знань та основних фондів, прискоренні процесів навчання за рахунок концентрації та фізичних контактів фахівців світового рівня, зниженні транзакційних витрат у різних областях шляхом підвищення довіри між учасниками кластера. Тобто формуванню стійких конкурентних переваг підприємницьких мереж кластерного типу.

Зарубіжний досвід формування кластерних утворень показує, що подібна підприємницька мережа, при системному підході до її організації, дозволяє створити ефективне бізнес-середовище на певній території, поліпшувати механізми взаємодії влади і бізнесу, збільшувати конкурентоспроможність продукції та підприємств території, підвищувати рівень життя населення.

Незважаючи на те, що кластерні технології мають низку переваг та перспективи розвитку, існують проблеми, які утруднюють їх масштабне та ефективне використання. До головних перешкод учені відносять [3, с. 28; 12, с. 33]: недолік інформованості

представників органів виконавчої влади і бізнесу у питаннях застосування кластерного підходу; відсутність державної політики, що забезпечує системний підхід та організацію взаємодії різноманітних рівнів виконавчої влади при реалізації програмних проєктів і, як наслідок, - відсутність організаційної та фінансової підтримки кластерних ініціатив; брак підготовлених спеціалістів з питань кластерних організаційних технологій; відсутність ефективної методологічної бази, яка забезпечує застосування кластерних технологій. Отже, формування конкретних кластерних структур в Україні певною мірою залежить від наявності зручної та зрозумілої організації цього процесу [5, с. 82].

З огляду на те, що теорія економічних кластерів досить молода, поки не існує єдиного універсального підходу щодо діагностики ідентифікації потенційних кластерів у регіоні. На наш погляд, слід розрізняти два типи діагностики кластерів. До першого типу, заснованого на вивченні конкретного кластера, можна зарахувати діагностику наявних кластерів. Цей тип має конкретний характер і, як правило, основною його метою є підтвердження (або спростування) існування конкретного кластера. До другого типу, загального характеру, належить діагностика потенційних утворів. Основною метою цього підходу є аналіз регіону або країни загалом на наявність у ньому можливостей для створення кластерів. Для початку визначаються географічні концентрації підприємств (галузей), а потім визначається наявність і ступінь взаємодії між ними.

На сьогодні вчені виділяють три основні підходи до ідентифікації потенційних кластерів у регіоні: концепції індустріальних кластерів з позиції конкурентоспроможності; визначення індустріальних кластерів як результату дії економії на агломерації; техніко-економічні методи ідентифікації кластерів.

Перший підхід, заснований на ідентифікації кластерів з позиції конкурентоспроможності, був запропонований і багаторазово апробований основоположником кластерної концепції М. Портером, і уміщує широкий спектр доказів: внутрішній ефект масштабу, ланцюжок доданої вартості, конкурентоспроможність, технологічні інновації, що пояснюють об'єднання підприємств у географічному просторі.

Згідно з М. Портером, основними ознаками наявності потенційних кластерів є наступні [1, с. 347]: концентрація учасників кластера на географічно обмеженій території, наявність у регіону базування конкурентних переваг; наявність компаній-лідерів, які сприяють концентрації, що допомагають залученню і підтримують обслуговуючі підприємства, наявність виробничо-технологічного взаємозв'язку і кооперації між учасниками. Слушними є наведені в окремих наукових працях методики оцінки регіональних ресурсів і можливостей створення кластерів з використанням методики PEST (ПЕСТ) - аналізу у розрізі чотирьох аспектів: політичних факторів, впливу економіки, соціальних тенденцій та технологічних інновацій. Така оцінка дає можливість побачити реальну картину зовнішнього оточення підприємств потенційного кластера і виокремити найбільш впливові фактори [14, с. 11].

Другий підхід спрямований на виявлення потенціалу кластеризації регіону, він базується як на кількісному, так і на якісному аналізі регіональної

спеціалізації або агломерації і конкурентної стійкості регіону, в якому формуються конкурентоспроможні кластери. Методика аналізу конкурентної стійкості регіону з метою кластеризації була запропонована А. В. Єрмішиною [7, с. 1] і отримала подальший розвиток у працях А. Н. Дирдонової та низки інших російських вчених. На думку цих дослідників підхід до виявлення потенціалу кластеризації регіону має складатися з трьох етапів:

Етап 1. Кількісний аналіз конкурентної стійкості, який полягає у визначенні ринкової позиції галузей регіону. Обґрунтування вибору пріоритетних галузей регіону передбачає проведення аналізу SWOT (СВОТ), тобто аналізу можливостей та загроз зовнішнього середовища, й також сильних та слабких аспектів внутрішнього середовища тієї чи іншої галузі економіки регіону [11, с. 53]. Застосовується ще й аналіз статистичних показників - розрахунок основних показників, що відображають конкурентну стійкість у регіоні і потенціал його кластеризації. До таких показників належать коефіцієнти виробництва на душу населення, локалізації та спеціалізації. Однак застосування цих коефіцієнтів викликає певні труднощі, головним чином викликані відсутністю точних порогових значень, що свідчили б про наявність можливостей для кластеризації [4, с. 10].

Етап 2. Якісний аналіз наявності і складу ресурсної бази, необхідної для забезпечення конкурентоспроможності підприємств регіону в певних областях спрямований на визначення конкурентної стійкості галузей регіону, що базується на оцінці низки умов, таких, як фактори виробництва, попит на внутрішньому ринку, конкурентоспроможні галузі-постачальники або інші супутні галузі та фактори, а також фактори, які мотивують формування ефективних стратегій. Тут одні науковці [13, с. 55] пропонують аналізувати наступні показники: коефіцієнт забезпеченості регіону основними видами природних ресурсів, коефіцієнт трудового потенціалу, коефіцієнт простроченої дебіторської та кредиторської заборгованості, коефіцієнт розвитку виробництва галузі; інші вчені [7; 8] на основі аналізу кожної з детермінант «ромба» М. Портера [1, с. 274], досліджують наявність та склад ресурсної бази, а саме: фактори виробництва, попит та конкуренцію на внутрішньому ринку, галузі-постачальники та супутні галузі, стратегію фірми тощо.

Переконання А. В. Єрмішиною і та В. В. Меркушова поділяють і вітчизняні автори: С. І. Соколенко, В. Г. Підвисоцький та інші, які пропонують застосувати для оцінки конкурентоспроможності регіону блок показників, що відображають наявність та ефективність діяльності кластерів [6, с. 195].

У працях інших науковців [2, с. 76] пропонується аналіз показників, що характеризують фінансовий, фондовий та ресурсний потенціал: валовий регіональний продукт (ВРП), сальдований фінансовий результат діяльності організацій, вартість основних виробничих фондів, ступінь зношеності основних фондів, видобуток корисних копалин тощо.

На наше переконання, аналізу запропонованих показників не досить для відтворення реальної ситуації в регіоні з точки зору можливості створення регіональних підприємницьких мереж. Ми вважаємо, що коефіцієнт розвитку виробництва чи вартість основних фондів аж ніяк не розкривають потенціал

регіону щодо кластеризації, вони лише визначають спеціалізацію регіону і наявність тих чи інших ресурсів. Найістотніший вплив на формування регіональних підприємницьких мереж мають інституції, рівень розвитку бізнесу, впровадження інновацій, інтелектуальний і інформаційний потенціал регіону, макроекономічне середовище тощо.

Для репрезентативності ідентифікації потенціалу конкурентоспроможності підприємницьких мереж, вимірювання потенціалу кластеризації на конкретному етапі шляхом аналізу лише формальних статистичних та обчислювальних даних не достатньо, тому оцінювання умов має доповнюватися аналізом результатів опитування керівного складу обраних підприємств.

Етап 3. Аналіз безпосередньо самого кластера. Метою цього етапу є визначення характеру керуючих впливів на конкурентоспроможність підприємницьких мереж. Цей аналіз може проводитися з точки зору інституціональної організації та стратегічного потенціалу кластерів, внутрішньої мотивації і підтримки кластерних ініціатив, порівняльної конкурентоспроможності учасників кластера.

Аналізувати кластер можна за різними напрямками: стадія розвитку, глибина, ступінь відкритості, повнота використання первинного ресурсу, надійність каналів перерозподілу ресурсів, наявність державної підтримки, за характером зв'язків, за галузевою належністю тощо [3, с. 28; 12, с. 34].

Пропонується також методика проведення аналізу

не конкретних підприємств і галузей, а спектра продукції та послуг, що забезпечують їхні конкурентні переваги. Вчені вважають за необхідне ранжувати кількісні критерії ідентифікації кластерів залежно від їхнього масштабу і типу [9, с. 30].

Третій підхід до ідентифікації кластерів спирається на економічну оцінку взаємодії між суб'єктами кластера. Досі не існує однакової і зрозумілої методики щодо визначення кордонів кластера, а також критеріїв, за допомогою яких можна відрізнити звичайну географічну концентрацію підприємств від кластера. Більшість досліджень, присвячених ідентифікації останнього, пропускають його найважливішу характеристику - наявність взаємодій і зв'язків між учасниками та чіткого окреслення умов і факторів, які б реально сприяли можливості розвитку кластера в певному регіоні.

Виходячи з викладеного, доходимо до висновку про необхідність розробки універсального, комплексного методу ідентифікації потенціалу підприємницьких мереж кластерного типу, що ґрунтувався би як на кількісних, так і на якісних оцінках. Також необхідно, щоб аналіз проводився з урахуванням двох основних ознак кластерів - географічної концентрації підприємств обраної галузі та наявності взаємозв'язків між цими підприємствами.

Таким чином, вважаємо доцільним запропонувати методику, що враховувала б усі недоліки наявних підходів до оцінювання можливості створення підприємницьких мереж кластерного типу в регіоні та могла б використовуватися для будь-яких областей нашої країни (рис. 1).

Рис. 1. Етапи оцінювання можливості формування підприємницьких мереж кластерного типу в регіоні

Запропонована методика дозволить виявити не тільки галузі, які вже готові до створення та розвитку в них підприємницьких мереж кластерного типу, але і ті, що мають потенціал для формування кластера, але через певні причини не брались до уваги органами місцевої влади. Також ця методика визначає наявність чи відсутність умов і факторів регіону, які б сприяли формуванню кластера.

Зрозуміло, що різні фактори впливають на регіони неоднаково. Метод, що був би оптимальним для підвищення конкурентоспроможності кластерів Одеської області, можливо, не був би прийнятним для Дніпропетровської області, оскільки ці дві області мають різні ресурси. Збереження потенціалу

конкурентоспроможності кластерів у регіоні сьогодні залежить загалом від стабільного функціонування державних і приватних інституцій, добре розвинутої інфраструктури, макроекономічної стабільності, а також від здоров'я та кваліфікаційного рівня робочої сили.

Таким чином, знаючи причини низького потенціалу регіону щодо формування підприємницьких мереж кластерного типу, держава може активно впливати на ситуацію та розробляти варіанти посилення його конкурентоспроможності через організаційно-економічний механізм формування кластерів.

Список літератури

1. Портер, М. Конкуренция [Текст] / Портер М. ; Пер. с англ. О. Л. Пелявского, А. П. Уриханяна, Е. Л. Усенко, И. А. Шишкиной. М.: Вильямс, 2005. - 602 с.
2. Верещагина, Т. А. Оценка потенциала кластеризации региона в геоэкономическом пространстве [Текст] / Т. А. Верещагина, Г. С. Галиуллина, Л. А. Белькова // Вестник Челябинского государственного университета. - 2010. - № 14 (195). - С. 74-81.
3. Войнаренко, М. Кластеры как полюсы зростання конкурентоспроможності регіонів [Текст] / М. Войнаренко // Економіст. - 2008. - № 10. - С. 27-30.
4. Геєць, В. Кластери і мережеві структури в економіці - тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена... [Текст] / В. Геєць // Економіст. - 2008. - № 10. - С. 10-11.
5. Гончарова, К. В. Вдосконалення методики визначення потенціалу кластеризації галузей окремого регіону [Текст] / К. В. Гончарова // Економічний простір. - 2009. - №29. - С. 80-89.
6. Дмитрієва, В. О. Основні підходи та показники оцінки конкурентоздатності регіонів [Текст] / В. О. Дмитрієва // Вісник Запорізького національного університету. - 2011. - № 1 (9). - С. 193 - 202.
7. Ермишина, А. В. Конкурентоспособность региона: методика оценки потенциала кластеризации [Электронный ресурс] / А. В. Ермишина. — Режим доступа: <http://www.citystrategy.leontief.ru>.
8. Меркушов В. В. Интегральная оценка конкурентоспособности регионов [Электрон. ресурс] / В. В. Меркушов. — Режим доступа: <http://sopssecretary.narod.ru/Konferenciya/Doclad/Merkushov.doc>
9. Печаткин, В. В. Теоретические и прикладные аспекты формирования промышленных кластеров в регионах России [Текст] / В. В. Печаткин, С. М. Гаймалова // Промышленная политика в Российской Федерации. — 2006. — № 11. — С. 27-33.
10. Підвисоцький, В. Г. Методичні матеріали щодо визначення рейтингової оцінки конкурентоспроможності регіонів [Текст] / В. Г. Підвисоцький. — К. : Леста, 2008. — 48 с.
11. Семенов, В. Ф. Регіональна економіка: навч. посібник / В. Ф. Семенов, Т. О. Проценко ; За ред. В. Ф. Семенова. — К.: "МП Леся", 2009. — 708 с.
12. Соколенко, С. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів [Текст] / С. Соколенко // Економіст. - 2008. - № 10. - С. 31-35.
13. Федина, Е. В. Оценка факторов, влияющих на формирование эффективной региональной политики [Текст] / Е. В. Федина, К. В. Екимова // Промышленное развитие России: проблемы, перспективы: мат-лы V Междунар. практ. конф. преподавателей, ученых, аспирантов, студентов. - СПб.: Изд-во Политехнического университета, 2007. - С. 54-62.
14. Feser, E. J. National Industry Cluster Templates a framework for applied regional cluster analysis [Текст] / E. J. Feser, E. M. Bergman // Regional Studies. - 34 (1): 1-19, 2000.

РЕЗЮМЕ

Семенов Василий, Билега Елена

Оценка методических подходов к идентификации потенциала конкурентоспособных предпринимательских сетей

В статье проводится анализ альтернативных методик идентификации потенциала кластеризации региона. Предлагается собственная усовершенствованная методика определения возможностей создания предпринимательских сетей в Одесской области.

RESUME

Semenov Vasyil', Bileha Olena

Assessment of methodological approaches for identification of the potential of competitive business networks

The article analyzes the alternative techniques of identification of the potential of clustering region. It is proposed the author's method of determination of the possibilities of creating of entrepreneurial networks in the Odessa region.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2012 р.